

Wat je ver haalt, is lekker

Alex de Vries De Nederlandse opleidingen voor beeldende kunst en vormgeving verschillen in een cruciaal opzicht van de buitenlandse: je kunt hier geen universitaire mastertitel halen, noch promoveren. Toch komen veel buitenlanders op ons kunstonderwijs af. Hoe komt het dan dat de praktijk zo kritisch oordeelt over het kunstonderwijs, en hoe terecht is die kritiek?

Het ontbreken van een universitaire studie voor kunstenaars en vormgevers heeft als consequentie dat Nederlandse hbo-studenten die een kunststudie volgen een gedifferentieerde achtergrond hebben. Hun vooropleiding kan havo zijn – de minimale vooropleidingseis –, maar ook vwo, mbo of nog weer anders als ze in het toelatingsexamen blijf geven van bijzonder talent en geschiktheid. In het buitenland moeten studenten die aan een universitaire studie beginnen, net zoals hier, minimaal een vwo-opleiding hebben afgerond. Dat betekent dat het kunstonderwijs qua studentenpopulatie in het buitenland veel minder gedifferentieerd is en dat je voor iedere student het onderwijs min of meer gelijkwaardig kunt inrichten. Het kunstonderwijs in Nederland moet juist gedifferentieerd zijn in het onderwijsaanbod aan de studenten.

Als je op deze problematiek inzoomt, zie je de eigenheid van het Nederlandse beeldende

kunst- en vormgevingsonderwijs ten opzichte van buitenlandse studies in alle verscheidenheid naar voren komen. In Nederland ondergaan de studenten bij de aanvang van hun studie een assessment om in kaart te brengen wat eventuele tekortkomingen zijn en hun ‘elders of eerder verworven competenties’. Ruwweg zou je kunnen zeggen dat studenten met een vwo-achtergrond theoretisch beter onderlegd zijn, dat havisten pragmatischer van aard zijn en dat mbo’ers verder zijn in ambachtelijke zin en in de toepassing van software en dergelijke.

Die verschillende achtergronden en kwaliteiten probeert het kunstonderwijs vandaag de dag niet glad te strijken, maar optimaal tot hun recht te laten komen. Dat gebeurt in onderwijsvormen als praktijkgerelateerde projecten waarin studenten in teams samenwerken, ieder vanuit de eigen kwaliteit. Samenwerking met externe partijen zoals het bedrijfsleven en non-profitinstellingen is bij die aanpak gemeengoed

aan het worden. Het spreekt vanzelf dat die werkwijze in vormgevingsvakken adequater te realiseren is dan bij de studie autonome beeldende kunst, maar ook in die discipline zie je soortgelijke onderwijsvormen. Als die ontwikkeling doorzet en de opleidingen autonome beeldende kunst wat dit betreft kritischer naar zichzelf kijken, dan zou de terugkerende kritiek kunnen verstommen 'dat er te veel academies in Nederland zijn'.

Die gemeenplaats heeft zichzelf inmiddels overleefd. Als je in welke stad dan ook een kunstacademie opheft, trek je het kleed onder het lokale en regionale kunstklimaat uit.

In de laatste ministeriële hoofdlijnennotitie cultuurbeleid Kunst van Leven – een betere titel ware Je kunst of je leven geweest – staat weer eens pontificaal 'brede basis hoge top' op de omslag. Dat is in tegenspraak met het voornemen om in het subsidiestelsel met het oog op daadwerkelijke professionalisering van de sector binnen de krimpende middelen grotere geldbedragen aan minder kunstenaars en instellingen ten goede te laten komen. Niet dat dit idee geen hout snijdt, maar in het ministeriële beoog is sprake van een innerlijke tegenstrijdigheid. De kunstbiotoop heeft meer nodig en dat moet worden onderkend in het nadrukkelijker vaststellen van verantwoordelijkheden binnen de culturele infrastructuur. Je moet dan vooral geen kunstacademies opheffen. De academies zien wel in dat ongelimiteerde groei van opleidingen autonome beeldende kunst binnen het huidige financieringssysteem (hoe meer studenten, hoe meer geld) de kwaliteit van verscheidenheid al te zeer oprekt. Bij toenemend aanbod moeten de opleidingen de kwaliteit van de instroom verhogen door hogere toelatingseisen te stellen. Het privilege van 'selectie aan de poort' is het kunstonderwijs nu eenmaal voorbehouden, maak er dan ook optimaal gebruik van.

Master en werkplaats

Het verschil in onderwijsstructuur tussen de opleidingen kunst en vormgeving in Nederland en het buitenland valt des te meer op sinds de intentie van 31 Europese landen, uitgesproken in de Bologna-verklaring van 1999, hun onderwijs in de internationale standaard van bachelor- en masteropleidingen (bamasysteem) te organiseren. Voor het universitaire onderwijs, dat al was opgedeeld in een kandidaatsfase en doctoraalfase, betekende het geen al te grote omslag, maar voor het hoger beroepsonderwijs is het een ingrijpende verandering.

Eind jaren tachtig, begin jaren negentig werd in Nederland de vijfjarige studieduur afgeschaft; daar kwam een vierjarige voor in de plaats, met de mogelijkheid ook zogeheten 'voortgezette' opleidingen te starten. Dat systeem was al een voorschot op het bamasysteem. Deze voortgezette opleidingen werden eerst gezien als een ondermijning van de status van drie zogenoemde 'culturele werkplaatsen': de Rijksacademie, De Ateliers (voorheen Ateliers '63) en de Jan van Eyck Academie. Deze instituten worden gefinancierd door de afdeling cultuur van het ministerie van OC&W en zijn officieel geen onderwijsinstellingen, terwijl hun programma's wel worden opgevat als een verdieping van en aanvulling op de kunstopleidingen, als een aanvullende voorbereiding op de beroepspraktijk.

Door het ontstaan van de voortgezette opleidingen zagen de werkplaatsen zich gedwongen hun taak en functie te heroverwegen en een nieuwe praktijk te ontwikkelen. Dat was niet eenvoudig en het vasthouden aan de gekende werkwijze kostte De Ateliers in 2004 bijna de kop bij de beoordeling van de plannen voor de cultuurnotaperiode 2005-2008. De culturele werkplaatsen zijn er in het bachelor-master-tijdperk aan gehouden zich duidelijker te onderscheiden van onderwijsinstellingen. Het moet gezegd dat de praktijk de laatste jaren is

dat ook studenten die een masteropleiding achter de rug hebben zich blijven aanmelden voor een 'werkperiode' van één of twee jaar in een van de culturele werkplaatsen.

Opvallend aan zowel de masteropleidingen als de culturele werkplaatsen is, dat de kunstenaars en vormgevers die er worden toegelaten vooral uit het buitenland afkomstig zijn. Met hun op universitair niveau verkregen uitrusting komen ze naar Nederland om hier hun positionering in de wereld van kunst- en vormgeving nader te definiëren en praktisch te onderzoeken. Het Nederlandse kunstonderwijs heeft sowieso een enorme aantrekkingskracht op buitenlandse studenten. Blijkbaar is het ontbreken van een universitair systeem binnen het kunstonderwijs geen belemmering voor hen om hier te komen studeren of hun afgeronde studie verder te verdiepen. De toelatingscriteria zijn zo geformuleerd dat buitenlandse studenten daar eerder aan voldoen dan Nederlanders, met name wat betreft de theoretische bagage die wordt verlangd. Nederlandse opleidingen onderkennen dat de aansluiting tussen bachelor- en masteropleidingen voor de 'eigen' studenten niet optimaal is en werken aan een verbetering daarvan.

Het
privilege
van
'selectie
aan de
poort'
moet het
kunst-
onderwijs
optimaal
benutten

Lectoraten

Daarbij spelen sinds 2002 lectoraten een belangrijke rol. Deze hebben de opdracht om academiebreed vanuit disciplineoverstijgende invalshoeken en vakinhoudelijke verdieping en reflectie onderzoeksprogramma's te ontwikkelen. Daarvoor zetten ze kenniskringen op met deelnemers die zowel binnen als buiten het onderwijs werkzaam zijn. De meeste lectoren zijn tevens verbonden aan universiteiten en vormen zo de *trait-d'union* tussen het wetenschappelijk onderwijs en het hoger beroeps- onderwijs. Het onderzoek dat de lectoren aan hogescholen verrichten is – anders dan onderzoek op universiteiten – niet zozeer een theoretische studie, maar een proefondervindelijke research in de uitvoerende kunstpraktijk.

Het landelijk overleg van lectoren in het kunstonderwijs (LOK) manifesteert zich nadrukkelijk, zoals in oktober 2007 met de werkconferentie 'De Derde Cyclus: Artistiek Onderzoek na Bologna', dat het ontbreken van de universitaire pendant van het kunstonderwijs in Nederland aan de orde stelde. Bekende lectoraten zijn onder meer 'Kunst en Publieke Ruimte' van de Gerrit Rietveld Academie (Jeroen Boomgaard), 'Kunsttheorie en onderzoek' van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (Henk Borgdorff), 'Artistiek Onderzoek' van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (Henk Slager), 'Modevormgeving' van ArteZ (José Teunissen), 'Kunst en reflectie', ook van ArteZ (Albert van der Schoot), 'Beeldende kunst' aan de Academie voor Kunst en Vormgeving/Sint Joost (Camiel van Winkel), 'Internationalisering en internationale beroepspraktijk' van de Hanzehogeschool Groningen (Maarten Regouin) en 'Media Design' van de Willem de Kooning Academie (tot 2006, Matthew Fuller). Alle lectoraten aan kunstacademies in ogenschouw genomen, hebben reflectie, onderzoek en theorievorming aan de academies een hoge vlucht genomen.

Ook zijn tal van masteropleidingen een structurele samenwerking met buitenlandse universiteiten aangegaan om via zogeheten U-bochtconstructies studenten de mogelijkheid te bieden een PhD te behalen. Samenwerking tussen hogescholen en universiteiten in Nederland blijft vooralsnog beperkt tot de marges van de onderwijsprogramma's in een facultatief, cursorisch aanbod. Een doorbraak kan echter niet uitblijven als Nederland in dit opzicht gelijke tred wil houden met de mogelijkheden die buitenlandse universiteiten te bieden hebben. De kenmerkende differentiatie van het Nederlandse onderwijs tegenover het meer egaliserende karakter van buitenlandse systemen, komt dan nog beter tot uiting.

Kritisch beeld

We kunnen constateren dat de inrichting van het onderwijs voor beeldende kunst en vormgeving de laatste vijftien jaar in Nederland drastisch is veranderd, niet alleen in de vorm, maar ook in de inhoud. De samenwerking met en de aansluiting op de beroepspraktijk is verbeterd. De eindcompetenties waaraan studenten van bachelor- en masteropleiding moeten voldoen, zijn in nauwe samenwerking met de beroepsbeoefenaren geformuleerd. Vrijwel alle docenten aan de kunstacademies in Nederland zijn werkzaam in deeltijd voor beperkte duur en voeren daarnaast een actieve en aansprekende beroepspraktijk in het vakgebied waarvoor zij studenten opleiden. Er wordt veel projectmatig, resultaat- en presentatiegericht gewerkt in flexibele onderwijsvormen, vaak met externe partijen als opdrachtgevers of begeleiders. Er zijn allerlei voorzieningen zowel in technische als inhoudelijke zin ontwikkeld die disciplineoverstijgend zijn en studenten in staat stellen samen te werken. Keuzemodules en minors geven de studenten de gelegenheid hun studie te verbreden dan wel te verdiepen. Alles bij elkaar zijn het veel ontwik-

kelingen die stormachtig verlopen en die van de onderwijsorganisaties het uiterste vergen, maar daar blijken ze wel tegen opgewassen.

Vreemd genoeg bestaat er in de kunst- en vormgevingspraktijk – waarvan de beoefenaren allemaal zelf zijn opgeleid aan de onderwijsinstellingen waar nu hun nachwuchs studeert – een uitermate kritisch beeld van de academies. Vaak wordt onder verwijzing naar het buitenland, waar het gras veel groener is, het Nederlandse kunst- en vormgevingsonderwijs in een negatief daglicht gesteld. Dat negatieve (zelf) -beeld moet worden ontzenuwd. Om te beginnen is het kunstonderwijs in het buitenland niet beter, maar anders georganiseerd en georiënteerd. Buitenlandse kunstenaars en vormgevers zouden beter op 'de markt' worden voorbereid. Maar daarbij wordt vergeten dat die markten in het buitenland van een totaal andere aard en omvang zijn dan de Nederlandse markt voor kunst en vormgeving. Bovendien doen Nederlandse kunstenaars en vormgevers het op de buitenlandse markten een stuk beter dan veelal wordt verondersteld.

En als het al zo zou zijn dat in het buitenland beter wordt opgeleid, wat doen al die buitenlandse kunstenaars en vormgevers dan hier op de masteropleidingen en de culturele werkplaatsen en waarom melden buitenlandse studenten zich bij tientallen tegelijk aan voor uitwisselingsprogramma's aan de bacheloropleidingen van de Nederlandse academies? Dat doen ze niet uit gemakzucht omdat het onderwijs hier een eitje is, of vanuit de idee wat je ver haalt is lekker, maar omdat ze de ambitie hebben om door middel van typisch Nederlandse vakken als ideontwikkeling en beeldstudie hun opleiding te verrijken en om te ontsnappen aan de vaak ambachtelijke, schoolse benadering van (materiaal)technische aard die in tal van landen de norm is. Nederlandse kunstacademies zijn goed in het trainen van het reflectieve vermogen van de student. Maar reflectie is nog geen theorievorming.

Alex de Vries (1957)

is zelfstandig auteur, curator en adviseur. Hij was in verschillende leidinggevende functies werkzaam in het kunstonderwijs

Appels en peren

Kritiek is er vooral op het theorieonderwijs aan de academies. De kunst- en cultuurgeschiedenis, vaktheorie en geschiedenis, culturele studies en wat dies meer zij zouden onder de maat zijn. Vakken op dat gebied bewegen zich momenteel tussen twee uitersten: heel algemene hoorcolleges over de kunsthistorische tijdsbalk en de canon van de verschillende vakgebieden, en een-op-een-begeleiding van studenten bij onderzoeksprojecten en scripties. In feite wordt op theoretisch niveau van de kunstacademies door de buitenwacht wel een universitaire scholing verlangd, juist ook omdat kunstbeschouwers zelf universitair zijn opgeleid. Dat is nu eenmaal hun referentiekader. Daar wreekt zich het verschil tussen theorie en reflectie. De doctorandi die theorievakken aan de academies doceren, ervaren dat als een dilemma. Een herijking van het theorieonderwijs aan de kunstacademies is noodzakelijk.

Door de schaalvergroting binnen het hoger beroeps- onderwijs, de toenemende studentenaantallen voor ontwerp- en vormgevingsvakken, de onderkenning van het economische en maatschappelijke belang van de creatieve industrie en de daarmee

samenhangende opkomst van wat binnen het kunstonderwijs wordt gezien als pseudo-opleidingen (met name op het gebied van nieuwe communicatiemiddelen, het ontwerpen van en voor die media) schroeven de Nederlandse kunstacademies onderwijsinhoudelijk en -technisch de normen op: het totale lesaanbod wordt beschreven en online beschikbaar gesteld met informatie over wat, hoe en wanneer wordt beoordeeld en welke criteria daarbij worden

Herijking van het theorieonderwijs aan de kunstacademies is noodzakelijk

gehanteerd. Dat wordt gekoppeld aan de competenties die daarmee worden bereikt. Studieloopbaancoaches begeleiden studenten tijdens de totale studieduur ten aanzien van de te behalen studiepunten, keuzes voor major- en minorvakken, de stages die ze volgen en het beroepsperspectief dat wordt nagestreefd. Het kunstonderwijs in Nederland doet in zelfkritisch en zelfreinigend vermogen absoluut niet onder voor buitenlandse opleidingen.

Kunstonderwijs in Nederland is een appel, kunstonderwijs in het buitenland is een peer. Snoep verstandig, eet een appel. Lust je meer, eet een peer.